

Ablonczy Balázs: Felső-Magyarországból Szlovénzkó1918-1921

A dualizmus kori magyar politikai elit úgy tekintett a szlovák nemzeti mozgalomra a történeti Magyarországon, mint a ruszin mellett a leggyengébbre: a szerb és a román politikusok a szomszédállamok által generált vonzerő, anyagi, demográfiai és értelmiségi potenciál révén sokkal nagyobb veszélyt jelentettek az egységes magyar politikai nemzet eszméjére.

A szlovák értelmiség és politizáló réteg önként vállalt passzivitása a háború második felére oldódott: az Egyesült Államok bekapcsolódása a háborúba, az orosz forradalmak és az elhúzódozó háború a Vavro Srobár vezetett hlszistákat ugyanúgy kimozdította a tétlenségből, mint az amerikai szlovák vezetők azon részét, amelynek tagjai már nem elégedtek meg az autonómiával, hanem immár nyíltan felléptek csehek és szlovákok (esetleg lengyelek) közös államáért. Az 1915 októberi közös clevelandi nyilatkozat már körvonalazta ezen állam formáját, ekkor még szigorúan konföderatív alapokon. Az 1918. márciusában, Pittsburghben aláírt újabb nyilatkozat, amely végülis a kialakította az eljövendő állam kereteit. Ez a szerződés azonban már csak „aszimmetrikus autonómiával” kecsegtette a szlovákokat. Andrej Hlinka 1918. májusában, egy Liptószentmiklóson tartott találkozon mondta ki először: „A magyarokkal való ezeréves házasság nem sikerült, külön kell válnunk”.

A magyar politikai elit számára 1918 tavaszán-nyarán úgy tűnhetett, hogy a Monarchia győztesen fejezte be a háborút. Legyőzte – igaz, német segítséggel – Romániát és Szerbiát, az 1918. március 2-án aláírt breszt-litovszki béke pedig a keleti frontra is nyugalmat hozott. Az olasz fronton ugyan zajlott a háború, de az előző évi caporettói áttörés nyomán immár nem az Isonzó mentén, hanem jóval nyugatabbra, a Piavénál álltak a Monarchia csapatai. Az Egyesült Államok csapatainak közelgő európai szerepvállalása, a bolsevik fenyegetés, az ellátási helyzet mind kritikussabbá válása, az állami működés zavarai és a háborúellenes mozgolódások (sztrájkok, tüntetések) szaporodása azonban jelezték, hogy nehéz idők következnek.

1918 tavaszán-nyarán az antant hadviselő államai törvényes emigráns kormánynak ismerték el a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. Ősz elején pedig a bolgár front összeomlása józanította ki azokat, akik még a háború, Központi Hatalmak számára kedvező kimenetelében reménykedtek. Október 17-én a kormányzati hatalommal nem, ám annál nagyobb informális befolyással rendelkező Tisza István volt miniszterelnök egy képviselőházi beszédében beismerte „Ezt a háborút elvesztettük”. Szavai jelentős hullámokat kavartak, a demokrata ellenzék egyes tagjai is kifogásolták annak tartalmát és tónusát. Ez a bejelentés alkalmat szolgáltatott arra, hogy Alexandru Vaida-Voevod a román, Ferdis Juriga pedig a szlovák nemzetiség nevében jelentse be, hogy az elkövetkezőkben a magyar parlament döntvényeit a honi szlovákság nem ismeri el magára nézve kötelezőnek, népszuverenitása letéteményesének a Szlovák Nemzeti Tanácsot tartja. Beszéde jelentős felháborodást váltott ki a képviselők között: a számtalan idézet és Juriga fenyegetései, valamint politikai álláspontja felingerelték a honatyákat. Bár néhány függetlenségi képviselő mellé állt, szövegét így is alig tudta végigmondani, Tisza maga „krajczáros komédiának” minősítette a pap-képviselő fellépését.

A turócszentmártoni nyilatkozat (1918. október 30.), amelyben a szlovák értelmiség egy jelentős csoportja deklarálta Magyarországtól való elszakadásának szándékát és a „cseh-szlovák” nemzethez való tartozását. A Szlovák Nemzeti Tanács elutasítóan reagált Károlyi Mihálynak, az uralkodó egyik utolsó tetteként kinevezett magyar miniszterelnöknek üzenetére, amelyben egymásrautaltságról és a közös hazában való együttéléstről beszél. A Tanács helyzete mindenképpen visszás volt, hiszen határozatai érvényesítésére nem rendelkezett sem közigazgatási karral, sem karhatalommal. Felső-Magyarországon akkor változik meg gyökeresen a helyzet, amikor az új csehszlovák állam hadserege – részben olasz és francia tisztek irányítása

alatt – lépéseket tesz annak érdekében, hogy a régiót katonailag is birtokba vegye. Az első, északnyugati irányból érkező próbálkozásokat a csekély magyar határrendőri erők és nemzetőrök még visszaverték 1918 november elején-közepén, ám a decemberben meginduló nagyobb méretű, többek között Olaszországból áthozott alakulatokkal induló támadásnak a magyar erők nem tudtak ellenállni, de nem is akartak. Károlyi Mihály koránya az antant nyomására Felső-Magyarország kiűritése mellett döntött, s erre kiáltványban is felhívta az ország lakosságának figyelmét. Az előrenyomulás során csak helyi jellegű incidensekre került sor, és számos esetben arra is találunk példát (így például Nyitrán), hogy a helyi magyar polgárok maguk igyekeztek meggyorsítani a cseh csapatok bevonulását, megelőzve ezzel a fosztogatásokat és közrend felbolydulását. December közepén a csehszlovák állam hadserege bevonult a Szepességbe, december 28-án Eperjesre, 29-én Kassára, 1919. január elsején pedig Pozsonyba. Január 3-án elfoglalják Losoncot, egy héttel később Párkányt, Érsekújvárt és Komáromot, január 12-én pedig Rimaszombatot és Ungvárt. A csehszlovák csapatok tehát 1919. január elején elérték azt a vonalat, amely később a határ is lett a két ország között. Pozsonyba azonban csak később, februárban érkezett a Vavro Srobár vezette Tejhatalmú Minisztérium, amelynek a terület reintegrálása volt a feladata: a tulajdonképpeni regionális kormány megjárta Szokolcát és Zsolnát is.

A bevonulás elleni tiltakozásul 1919. február elején nagyszabású vasutas- és postássztrájk kezdődött, elsősorban a szociáldemokrata párt szervezésében. A pattanásig feszült helyzetben a régió számos városában véres összetűzések robbannak ki: február 12-én Pozsonyban a katonaság a fegyverét használta és hat tüntetőt, köztük fiatalkorúakat is megölt, további huszonháromat megsebesített. Hasonló incidensek történnek – 1-2 halálos áldozattal – Kassán és Ungváron is. Az államfordulat nemcsak az állami intézmények jellegének megváltozásával járt, de rövid időn belül érintette a köz- és felsőoktatást, illetve a városok képét. A magyar „jelleg” eltüntetése érdekében zajlott az 1848-49-re vagy a magyar történelem más korszakaira utaló emlékművek eltüntetése a közterekről, amelyek néha elég otrombán zajlottak: Pozsonyban, Rozsnyón, Kassán Iglón és másutt Kossuth- és honvédszobrok esnek áldozatul ennek a dühnek. S míg a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola diákjai és tanárai 1918. decemberében maguk döntenek úgy, hogy elhagyják az intézménynek otthont adó várost (később szintén Magyarországra települ át az eperjesi evangélikus jogakadémia), a kassai katolikus jogakadémiát és a frissen alapított pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemet az új hatóságok működésük beszüntetésére szólítják fel.

Károlyi Mihály kormánya a bilaterális kapcsolatok felvételével is igyekezett elkerülni a legrosszabbat: az ismert liberális publicistát, Supka Gézát Prágába küldte, hogy kapcsolatot találjon az új kabinettel. Supka küldetésének kudarca után, 1918. november 28. 30. között Budapesten tárgyalt Milan Hodza, a csehszlovák kormány megbízottja és Bartha Albert magyar hadügyminiszter. Tárgyalásaik legfontosabb eredménye egy, az etnikai határt többé-kevésbé követő fegyverszüneti vonal kijelölése volt – erre azért is volt égetően szüksége Károlyi Mihály kormánynak, mert az általuk november 13-án, Belgrádban aláírt, de a Szövetséges és Társult Hatalmak által végül nem respektált fegyverszüneti konvenció csak Dél- és Kelet-Magyarországról rendelkezett, a történeti Magyarország északi részéről egy szót sem szólt. A Hodza által aláírt fegyverszüneti vonalat azonban a prágai kormány dezavualja, és megindul a fentebb már ismertetett csehszlovák előrenyomulás dél felé. A budapesti kabinet – a *de facto* bekövetkezett területfoglalás ellenére – 1919. március 12-én, a hasonló típusú, ruszin és német autonómiáról szóló jogszabályok után kihirdette a szlovák autonómiáról szóló 1919. évi XXX. néptörvényt, amelyet a még Jászi Oszkár vezette nemzetiségi minisztériumban dolgoztak ki. Ennek azonban már aligha lehetett fogantatója.

1919. március 21-én Budapesten Károlyi Mihály köztársasági elnök és a Berinkey-kormány átengedte a hatalmat az alig néhány hónapja alakult KMP és a baloldali szociáldemokraták koalíciójának. A Kun Béla (formálisan Garbai Sándor) vezette rezsim hatalmának valamivel kevesebb mint négy és fél hónapja alatt a társadalom szocialista és kommunista típusú átalakításán túl intenzív külpolitikai akciókba is bonyolódott. Igyekezett felvenni a kapcsolatot egyetlen számba jöhető szövetségesével, Szovjet-Oroszországgal, és megpróbálva kitörni az elszigeteltségből, igyekezett elismertetni hatalmát a győztes nagyhatalmakkal (ezt a célt szolgálta az 1919. április elején Budapestre érkező Smuts búr tábornok vezette misszió). Eközben azonban, nyilvánvalóan az antant jóváhagyása alapján a román és a csehszlovák hadsereg 2-3 hónapos szünet után folytatta előrenyomulását Magyarország területén. Kudarcba fulladtak Kun Béla és Vavro Srobár május eleji, komáromi tárgyalásai is egy esetleges csehszlovák-magyar fegyverszünetről.

Június első felében a Vörös Hadsereg visszafoglalta Kassát, Eperjest, majd Bártfa fölött elérte az egykori magyar-lengyel határt. A hadsereg csúcsvezetőinek és a budapesti kommunista politikusoknak nyilván a szovjet Vörös Hadsereggel való szárazföldi kapcsolat megteremtése volt az elsődleges célja a hadjárattal, míg a magyar csapatok közép- és alacsonyabb parancsnoki szintjein harcoló tiszteknek (közülük többen a legmagasabb katonai és politikai posztokra emelkedtek a Horthy-korszakban) és a legénység egy részének ez nyilván a magyar területekért vívott felszabadító háború volt.

A proletár internacionalizmus jegyében és a magyar tanácskormány kezdeményezésére Eperjesen június 16-án kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot, amelynek élére Antonin Janousek cseh újságíró és szociáldemokrata, majd kommunista pártmunkás került. A furcsa államalakulat mindössze néhány napot élt, mert a budapesti kormány Georges Clemenceau-nak, a békekonferencia francia elnökének felszólítására június végén visszavonta csapatait az úgynevezett Clemenceau-vonalra és feladta a hónap első felében elfoglalt területeket. Kivonulásukat némely visszaemlékezések szerint a közrend és a vagyonzbiztonság helyreállásaként fogadták – akár még magyar lakosok is. A tanácsköztársaság néhány hét múlva megbukott, azonban a határ vonal csak csekély mértékben változott a két ország között. Az 1919 augusztusában hatalomra kerülő magyarországi ellenforradalmi kormányzatnak elsődleges feladata volt, hogy elfogadtassa magát a győztesekkel és megpróbálja megváltoztatni a formálódó békeszerződés számára rendkívül kedvezőtlen feltételeit.

Magyarországnak 1920 januárjáig a békekonferencián tulajdonképpen nem volt képviselője, a magyar delegáció távollétében eldöntött magyar-csehszlovák határ 1919 március elejére nagy vonalakban készen állt, apróbb módosítások mutathatók ki 1919 júniusában és később – így hát a tulajdonképpen az sem igaz, hogy az antant az 1919. március 21-én hatalomra jutott Tanácsköztársaság miatt büntette volna Magyarországot.

A magyar békedelegáció, Apponyi Albert vezetésével 1920 január elején érkezett Párizsba, s bár előzetes hírek és az 1919 szeptemberében aláírt osztrák békeszerződés nyomán sejteni lehetett, milyen feltételek várnak Magyarországra, az átnyújtott békefeltételek alapján a magyar politikai elit itt szembesült a területvesztés valós mértékével. A magyar békedelegációnak a nagyhatalmak előtt bemutatott érvelése döntően a kultúrfölényre, gazdasági érvekre illetve Magyarország történeti jogaira épült, és az integer Magyarországot szorgalmazta. Az érvelés csak később mozdult el az etnikai határok illetve a népszavazás követelése irányába. Ezt az álláspontot képviselte a magyar kormány és a békedelegáció 1920 tavaszán a magyar-francia titkos tárgyalások folyamán, amikor gazdasági előnyökért cserében.

A magyar béke delegáció képviselői, Benárd Ágoston népjóléti miniszter és Drasche-Lázár Alfréd, a külügyminisztérium adminisztratív vezetője 1920. június 4-én, a versailles-i kastély parkjában álló Nagy-Trianon kastély egyik termében írták alá, az év novemberében ratifikálta a magyar nemzetgyűlés és 1921-ben cikkelyezték be. A szerződés szentesítette a korábbi Magyarország területének 67 és a lakosság 57%-ának elcsatolását. Hasonló arányban kerültek utak, vasutak, természetes erőforrások és ásványkincsek a szomszédos országok fennhatósága alá. Így a vasutak 62, az erdőállomány 85, kiépített utak 65%-a került új fennhatóság alá. Magyarország Csehszlovákia számára 61 633 négyzetkilométert engedett át, rajta valamivel több mint 3,5 millió lakossal, akik közül az 1910-es népszámlálás anyanyelvi adatai alapján 30,3%, azaz több mint egymillió fő volt magyar.

A két világháború közötti Magyarországon valószínűleg Csehszlovákia volt az az ország, amelyet az utódállamok közül a legkevésbé szívelt a közvélemény és a magyar politikai elit. Az időről-időre felbukkanó közeledési kísérletek ellenére (brucki tárgyalások, Masaryk és Benes időnkénti együttműködési tervei) az elszenvedett területi veszteségek, a csehszlovák diplomáciának a királypuccsok idején és a népszövetségi diplomáciában játszott ellenséges szerepe és a prágai demokráciával kapcsolatos budapesti frusztrációk miatt a két háború közötti Magyarországon néhány polgári radikálison és szociáldemokratán kívül gyakorlatilag senki nem tekintett rokonszenvvel az északi szomszédra. Ráadásul, az egymillióra becsült csehszlovákiai magyar közösség egy része nyilvánvalóan többes identitással rendelkezett, s a rendszer változtatásával másnak vallotta magát, s hatottak bizonyos disszimilációs folyamatok is, elsősorban a magyar kultúrájú zsidóság körében, a csehszlovákiai magyar kisebbség számát apasztotta a nagyszámú menekült is. A hivatalos statisztikák szerint 102 ezer fő menekült át a maradék Magyarországra 1918 és 1924 között, ám a nem regisztrált migránsokkal együtt számuk 145 ezerre tehető.